SOCIALPSYKOLOGISKE OG PERSONLIGHEDSPSYKOLOGISKE ANALYSER AF BEGREBET MAGT

Forelæsning til
magisterkonferens i psykologi
23. april 1971

Af
Helmuth Nyborg

Psykologisk Institut
Aarhus Universitet.

Emnet for dagens forelæsning er "socialpsykologiske og personlighedspsykologiske analyser af begrebet magt"! Måske skulle jeg hellere have talt om afmagt. I så fald kunne jeg nøjes med i dag at præsentere en introspektiv analyse af min reaktion da jeg for få dage siden fik stillet den opgave at skulle redegøre for begrebet magt. Baggrunden for denne følelse af afmagt var, at jeg ikke tidligere har beskæftiget mig med bemeldte emne, dels at jeg fandt mig praktisk taget udelukket fra at kunne orientere mig i rimeligt omfang i et så omfattende, kompliceret og tidløst aktuelt område som begrebet magt indenfor den givne tidsramme. Desuden havde jeg en anelse om, at det er med magt som med psykologi - vi ved alle nøjagtigt hvad det er, lige til nogen spørger os. Denne anelse bekræftedes for mit eget vedkommende.

Men lad mig til en begyndelse slå fast, at magt ikke er noget entydigt begreb. Snarere må det antages, at det har forskellige implikationer afhængigt af, i hvilken sammenhæng det anvendes. I dagligdags tale kan man tage, have, få og give magt. Vreden kan tage magten fra os og vi kan tale om himlens og helvedes magter, om fredelige magter og om stormagter.

Der findes således mange former for magt. Og næsten alle områder af samfundet er gennemsyret af dem - forældres magt over børn, oftere kaldet forældreret - befalingsmandens over den menige - kreditorens over debitoren - kapitalistens over lønarbejderen - herskerens over slaven - og flere snese andre former. Magt er et universelt fænomen, det mangler aldrig helt i sociale forbindelser undtagen måske i primærgrupper, hvor personlig identifikation kan være komplet.

I de nævnte relationer kan magten optræde specifikt som f.eks. voldsmagt og økonomisk magt, som statsmagt, politisk magt og retsmagt, de sidste tre anvendes ofte sideordnet. Jeg skal give et eksempel herpå senere.

Når vi hertil yderligere føjer åndelig magt, suggestiv magt, religiøs magt, eksamensmagt o.s.v. vil det formentligt stå klart, at begrebet magt ikke kan generaliseres, men må specificeres ind i sin kontekst. Denne kontekst er ofte dannet med baggrund i en eksplicit eller implicit ideologi. Jeg behøver blot nævne udtryk som "Flower-power", "Ånd er magt", "Al magt til folket", "Magt er ret", og "Thi dit er riget, magten og æren, (tilmed) i al evighed" for at dokumentere at magt ofte sættes i forbindelse med en livsopfattelse.

Med al sin menneskelige relevans må det forekomme rimeligt at antage, at begrebet magt har tilsvarende psykologisk relevans. Slår man imidlertid op i almene personlighedspsykologiske værker står der intet eller meget lidt om magt. I socialpsykologiske bøger noget mere. Men kun i bøger af sociologisk tilsnit er emnet behandlet i rimelig udstrækning, og da oftest i forbindelse med økonomiske og politiske teorier.

Ved behandling af det personlighedspsykologiske aspekt vil jeg derfor begrænse mig til at diskutere nogle forfattere, der vel ikke primært har analyseret magtbegrebet, men snarere har behandlet individuelle forskelle i motivation herfor. En sådan fremgangsmåde har formodentligt også ligget i tankerne bag krav om gennemgang af personlighedspsykologiske analyser af begrebet magt, idet magt, som vi senere skal se, sædvanligvis defineres

indenfor relationen mellem to eller flere mennesker.

Dernæst vil jeg komme ind på nogle analyser af magtrelationer mellem grupper af mennesker og sluttelig give et eksempel på analyse af en totalitær magtstruktur for herigennem at resumere de i forelæsningen gennemgåede delaspekter. Sagt med andre ord vil jeg i denne forelæsning gennemgå fænomenet magt på det individuelle, det interpersonelle og på det strukturelle plan.

I personlighedspsykologiske teorier anskues magt oftest som en egenskab hos mennesket, der kan ses som en drift eller indre natur. Man søger i disse teorier af forklare visse individuelle adfærdsmønstre i overensstemmelse med disse karakteristika og har implicit eller explicit en hypotese om, at magtbehov eller magtbegær hos enkeltindivider kan lægges til grund for forklaring af magtstrukturer i samfundet. Hobbes anså magtbegæret for at være menneskets mest basale motiv, og herigennem blev han en forløber for Nietzsche, der hævdede, at al social adfærd er direkte eller forklædt reflektion af stræben efter magt. "Denne verden er vilje til magt, og intet andet" sagde Nietzsche, og han tilføjede "Du selv er også denne vilje til magt, og intet andet". Han forstod magt som en psykisk kvalitet i individet, og individets placering i samfundet er helt afhængig af i hvilken grad den pågældende besidder indre potentiale for magt.

Alfred Adler erstattede "vilje til magt-begrebet" med, hvad vi kan kalde "stræben efter overlegenhed", hvormed han ikke, som ofte antaget tænkte på social udmærkelse og lederskab, men snarere på aktualisering af fællesmenneskelige potentialer med rod i mindreværdsfølelser. Kun hos neurotiske personer

antager denne "stræben efter overlegenhed" dimensioner, der ikke er forenelige med socialt hensigtsmæssige mål. Den absolutte modsætning som Freud omtaler mellem id og ego, og som vil føre til uundgåelig konflikt, eksisterer ikke hos Adler, hvor menneskets "stræben efter overlegenhed" grundlægges i barndommen bl.a. under indflydelse af de materielle betingelser opvæksten præges af, og som principielt kan ophæves eller modificeres stærkt.

Karen Horney kritiserer de nysnævnte forfattere for ikke at tage tilstrækkeligt hensyn til angstens rolle for eksponering af magtbegær.

Horney skelner mellem neurotisk og normal magtbegær, idet hun anfører at førstnævnte form, som jeg vil give et eksempel på sidst i forelæsningen, har bund i angst, had, og underlegenhedsfølelser, og bidrager til at skabe udløsning for fortrængt fjendtlighed, mens det normale magtbegær baseres på erkendelse af egen styrke.

Bertrand Russel er gennem sine overvejelser nået frem til den anskuelse, at mennesket rummer et uendeligt begær efter magt som det ikke blot søger at opfylede af egoistiske grunde, men primært for magtens egen skyld. På denne baggrund anser Russell det for rimeligt, at samfundsvidenskabernes grundlæggende begreb er magt i samme betydning som energi er det grundlæggende begreb indenfor fysikken. Menneskets magtbegær er energi der gennemstrømmer samfundet og bestemmer de sociale dynamiske love. Individer med det største magtbehov vil få størst indflydelse på historiske hændelser, og magtpositioner i samfundet kan forklares udfra individuelle forskelle i magtmotivation.

Den store opgave i fremtidens samfund er for Bertrand Russell at tæmme dette begær efter magt ved hjælp af en almenmenneskelig fornuftsetik.

Også Erich Fromm antager, at forskellige magtfunktioner i samfundet må forklares ved individuelle forskelle i magtbehov, men hvor Russell vil holde problematikken indenfor rammerne af en fornuftsetik, angiver Fromm psykoanalytiske modeller om det ubevidste som rimeligere referensramme, idet en fornuftsetik ikke kan bygges på irrationelle impulser.

I de foregående analyser betragtedes magt som en kvalitet - som psykologiske karakteristika hos mennesker - drifter, begær, irrationelle psykiske impulser. Denne opfattelse af, at magt kan refereres til personlighedsegenskaber hos de involverede individer er ret udbredt, man ikke nødvendigvis tilstrækkelig. Fra flere sider er det endog hævdet, at sådanne opfattelser fører til mystificering af magtstrukturens basis i samfundet, noget jeg vil komme ind på senere. Nyere forskning synes også at vise, at magt bl.a. afhænger af relationen mellem personer og grupper og relationens plads i den større sociale struktur. Vi skal nu se lidt nærmere på nogle socialpsykologiske analyser af begrebet magt.

Sat på spidsen kan man sige, at i socialpsykologiske analyser går man ud fra, at magtstrukturen hviler på, at mennesker foreskriver bestemte adfærdsrepertoirer med forskellig magtladning i samfundsmæssig henseende. Imidlertid kan det i mange af disse teorier ikke udelukkes, at konstitutionelle faktorer spiller ind i rolle-fordelingen, således at der alligevel indsmugles individuelpsykologiske aspekter. Af oversigtsmæssige grunde vil dette forhold kun blive kommenteret perifert i det følgende.

Magt ses ofte i socialpsykologiske analyser defineret som "den indflydelse en agent O, der kan være en anden person, en rolle, en norm, en gruppe, eller en del af en gruppe, kan udøve på en person P. I denne definition, der er fremsat af Franch & Raven, defineres influens som en ændring i kognition, holdning, adfærd eller emotion hos P, som kan henføres til O. Sagt lidt anderledes er magt lig med potentiale til at determinere andres adfærd i overensstemmelse med egne ønsker.

Dette magtbegreb bearbejdes i stadig stigende grad indenfor smågruppeforskningen af forskere med forskellige strategier, der kan opsummeres under fire overskrifter: psykoanalysisk teori, reinforcement teori, social exchange teori og endelig felt-teori.

Psykoanalytikerne har hovedsageligt beskæftiget sig med magtrelationer som antages at vise sig uden bevidst erkendelse og med magt og indflydelse som forsvarsmekanisme, her f.eks. identifikation med aggressoren. Ligeledes har man behandlet magtrelationer i børneopdragelse og konfliktfyldte holdninger mod en influerende agent samt behov for magt og underkastelse i relation til basale psykodynamiske mekanismer.

Reinforcement-analyser af magt bygger ofte på "effektloven" og synes at antage betragteligt omfang i nyere tid. Især svulmer litteraturen om verbal betingning, som vi dog ikke skal komme ind på her.

Social exchange teorier har sin oprindelse i økonomiske analyser og spil-teori. En del af disse analyser må nok karakteriseres ved at have et ret abstrakt præg al den stund der ofte

opereres med såkaldte objektive værdier i forskellige valgsituationer. Det kunne være ønskeligt at gennemføre fænomenologiske analyser af de oplevede værdier i spillene sideordnet med de objektive beskrivelser.

Feltteoretiske analyser af magt og social indflydelse har den fordel fremfor spilteoretiske analyser, at de bygger på psykologiske definitioner, idet indflydelsesrelationerne defineres i overensstemmelse med de måde hvorpå de eksisterer for de involverede personer. Inkluderet i en feltteoretisk analyse af magt vil således være spændings- eller behovssystemet i personen P, den handling som den influerende agent O udfører således som den opleves af P, forhindringer eller modgående kræfter mod den influerende adfærd, valensen d.v.s. den positive eller negative vurdering som P har overfor O og valensen af handlingen selv for P og valensen af alternative handlinger for P.

Jeg har nu kort skitseret nogle former for socialpsykologisk analyse af begrebet magt. Hvilke resultater har disse analyser da ført frem til? Et samlet billede er det næppe muligt at give. Dertil har præmisserne været for forskellige. Imidlertid synes der at være enighed om, at man med Raven kan tale om seks former for magt: belønningsmagt, tvangsmagt, referencemagt, ekspertmagt samt informativ magt og legitimeret magt. Jeg skal kort komme ind på nogle karakteristika ved disse magtformer, og herunder forsøge at redegøre for deres basis og funktion.

Den første jeg nævnte var belønningsmagt; styrken af denne form for magt afhænger af de belønningsstørrelser som P, den person der søges påvirket med magten, antager at O d.v.s. magthaveren kan give ham, og beror på O' evne til at administrere

positive valenser og fjerne eller formindske negative valenser. Rækkevidden af den belønnende magt er specifik til de områder indenfor hvilke O kan belønne P for at konformere. Operant betingning er et klassisk eksempel herpå.

Den tvangsmæssige magts styrke afhænger af den negative valens størrelse og har basis i O's kapacitet til at foretage afstraffelser.

Det kan være overordentligt vanskeligt at skelne mellem belønnende og tvangsmæssig magt. Er f.eks. tilbageholdelse af belønning helt ækvivalent med straf? Er tilbageholdelse af straf ækvivalent med belønning? Svaret kan kun findes i P's oplevelse af situationen. Feltteoretiske analyser synes at være frugtbare i denne forbindelse, og Levin påpegede da også vigtigheden af at skelne mellem effekten af belønning og straf. Ved truende straf vil P måske søge at forlade magtfeltet helt. Derfor må O, for at sikre konformitet forhindre P i at unddrage sig O's straffende magt, og indfører dermed et differentierende aspekt mellem belønnende og tvangsmæssig magt.

Af ligheder kan nævnes, at både tvangsmæssig magt og belønningsmagt involverer O's kapacitet til at bestyre valenser, samt at begge former for magt kræver at O overvåger P.

De følgende magtformer kræver ikke denne kontinuerlige supervision.

Referencemagt har basis i P's identifikation medO, eller P's behov for en sådan identifikation. Smågruppeforskningen forsyner os med utallige eksempler på fungerende referencemagt. Således

illustrerer Sherif's klassiske autokineseforsøg på udmærket vis konformitetstendens mod gruppenormen. Fodgængere vil være mere tilbøjelige til at krydse en fodgængerovergang for rødt lys, hvis de ser andre gøre det, men dette gælder særligt, hvis de respekterer den refererede person. Den generelle konklusion af sådanne forsøg er at en person i en diskrepant situation handler på en måde som mest sandsynligt reducerer presset mod ensartet adfærd med mindst anstrengelse. I tilfælde af stærk aversion mod en person eller en gruppes normer kan vi tale om negativ reference til de bestående.

Ekspertmagt hviler, som navnet angiver, på O's specialviden indenfor et givet område, og styrken er afhængig af betydningen af den viden som P tillægger O. Sandsynligvis vurderer P O's ekspertice i relation til sin egen viden, men også i forhold til en absolut standard. At ekspertmagt i udstrakt grad beror på P's betingelser ses bl.a. deri, at det er påvist, at hvis P's selvtillid er formindsket gennem oplevet fiasko vil han være mere modtagelig for O's ekspertmagt. I nogle forsøg har man ladet personer udtale sig en et givet emne. Hvis tilhørerne på forhånd havde fået at vide at taleren var ekspert på området, fæstnede de mere lid til hans udtalelser end tilhørere der vidste at han ikke var ekspert.

Set fra denne synsvinkel har jeg begået en taktisk fejl, da jeg startede denne forelæsning med at erklære at jeg ikke er ekspert på området.

Iøvrigt ser det ud til at der er en vis generaliserende virkning fra ekspertområdet til andre nærliggende felter, samt at ekspertmagt er mest effektiv i vanskelige, komplekse og tvetydige situationer.

Ofte beror O's indflydelse overfor P ikke så meget på den sociale relation, som på det specifikke indhold af kommunikationen. Vi taler så informativ magt. En forelæser som giver overbevisende argumenter for sit synspunkt er et eksempel på udøvet informativ magt. Informativ magt kan udvirke en kognitiv restrukturering hos P og har som sådan sandsynligvis mere stabile og længerevirkende effekter end andre former for indflydelse.

Legitimeret magt er et uhyre komplekst begreb med elementer fra vidt forskellige dele af sociologien, socialpsykologien og personlighedpsykologien. Den defineres ofte som den magt der stammer fra P's internaliserede værdier, som dikterer, at O har en legitimeret ret til at influere P, og at P har en forpligtelse til at acceptere denne indflydelse. Det ses, at legitimeret magt ligger tæt op til social foreskrevet adfærd, i form af P's forestillinger om betydningen af roller, positioner, normer, status og forventninger, som bl.a. i opvækstperioden antages at inducere mere eller mindre bevidste regler for at skulle, at burde og at have ret til at udøve visse handlemønstre.

I et forsøg ville Frank undersøge hvor stor en forsøgsleders legitimerede magt egentlig kunne være. I sin konklusion af forsøget udtrykte han bestyrtelse over det enorme antal tørre kiks han kunne få sine forsøgspersoner til at fortære. I andre forsøg hvis forsvarlighed sikkert kan diskuteres - opfordredes forsøgspersoner af en autoritet til at kaste syre efter en forsøgsassistent, eller at administrere hvad forsøgspersonen troede var farlige elektriske chok overfor andre. Disse og andre forsøg synes at vise, at legitimeret magt kan antage overbevisende dimensioner.

Nogle forfattere deler legitimeret magt op i tre varianter: en legal, en traditionel og en charismatisk.

Den legale magt hviler på, at de underordnede accepterer legaliteten af love, dekreter, og direktiver fremsat af magthaveren.
Den traditionelle magt hviler på at underordnede individer har accepteret traditionens ukrænkelighed takket være hvilken magthaveren udøver sin magt.
Den charismatiske magt hviler på erkendelsen af magthaverens personlige kvaliteter og fører os tilbage til den tidligere omtalte vanskelighed ved i en del tilfælde at skelne klart mellem individualpsykologiske og socialpsykologiske analysegrundlag.

I forbindelse med diskussionen om legitimeret magt kan det være relevant at pege på, at manipulation ikke kan være legitimeret, idet den manipulerede person ikke selv er klar over, at han manipuleres, hvorfor han heller ikke har mulighed for at tage stilling til legitimiteten heraf.

Af det allerede sagte er det formodentligt fremgået, at magtens udstrækning i høj grad afhænger af den eller de personer mod hvem den rettes. Således forestiller Raven sig, at i et socialt magtforhold estimerer P først i hvilken udstrækning O er i stand til at administrere positive og negative sanktioner overfor ham; dette aspekt kalder han perciperet kontrol.

Dernæst estimerer han hvor stor vægt O lægger på, om han konformerer eller ej! perciperet vigtighed.

Endelig bedømmer P hvor stor sandsynlighed der er for at O kan observere om han accepterer magtkildens legitimitet; perciperet afprøvelse. Raven antager da, at sandsynligheden for at P følger magtkildens foreskrifter afhænger af disse tre variables intensitet,

i det mindste i den udstrækning det er offentligt observabelt.

Men lad os for et øjeblik vende problemet magt om og anskue det fra den anden ende af det reciprokke forhold der eksisterer mellem magt og lydighed. Det er et psykologisk problem hvorfor mennesker gennem deres lydighed accepterer andre som magthavere. Altså: hvorfor adlyder vi? Svaret er ret ligetil for de der anskuer mennesket som et flokdyr med indbygget trang til at lade sig lede af et stærkt individ. Cirkulariteten i et sådant argument er klar, og magt-problematikken kan iøvrigt næppe generelt reduceres hertil. Der er mange eksempler på at fysisk og mentalt svagtstillede individer har styret stærkere, og der er anledning til at antage, at der findes forskellige magtstrukturer. Feltet er ikke tilfredsstillende udforsket, men sidst i forelæsningen vil jeg give et eksempel på en analyse af forholdet mellem magt og lydighed i nationalt perspektiv.

De til magten knyttede lydighedshandlinger kan være baserede på frygt, rationel kalkulation af fordele, mangel på energi til at gøre andet, loyal hengivenhed og mange andre individuelle motiver.

Men fordi mennesker ser ud til at konformere til magt, er det ikke givet at de gør det helhjertet, måske men blot af opportune grunde. I Asch's forsøg med bedømmelse af linjer af forskellige længder viste et interview efter forsøget, at en del af de konformerende forsøgspersoner havde perciperet linjelængderne korrekt, og således ikke rapporteret dem således som de havde "set" dem.

Jeg har nu givet eksempler på magt og lydighed og magt og tilsyneladende lydighed. Der findes naturligvis utallige eksempler på ulydighed. De der har med børn at gøre vil være særlig fortrolige med dette fænomen. Ulydighed kan f.eks. basere sig på en overbe-

visning om magtens mangelfulde legitimitet, og manifestere sig derved, at det ikke lykkes O at influere P's adfærd.

En sådan mislykket magthandling kan følges op enten af en magtsubstitut eller af en sanktion. I magtteoretisk henseende er der nemlig forskel på de to. En magtsubstitueringshandling har primært til formål at opnå den først intenderede hensigt. F.eks. kan en venlig henstilling ændres til en kommando. Ifølge Goldhamer er en sanktion en magthandling der primært må ses som en gengældelse for ikke-konformitet. Dens hensigt er straffende og kun sekundært rettet mod opnåelse af det oprindelige mål for magthandlingen. Udover de bevidst intenderede magthandlinger mod ulydighed kan der også følge ikke-intenderede straffe i form af P's skyldfølelse, tab af prestige o.a. og det er vel tænkeligt, at bevidstheden om disse kan motivere til konform adfærd. Jeg tænker her bl.a. på den indenfor retsvæsenet velkendte generalpræventionshypotese.

Den socialpsykologiske omtale af begrebet magt har været holdt i ret atomistiske vendinger idet jeg med de foreløbigt præsenterede analyser havde til hensigt at skabe større klarhed over nogle vigtige delaspekter af begrebet magt. Magtbegrebets plads i funktionelle sammenhænge har jeg ikke rigtigt været inde på. Derfor vil jeg nu give nogle eksempler på magtstrukturen således som den kan afspille sig i en naturlig sammenhæng.

Hakkeordenen hos høns kan ifølge Schelderup-ebbe tages som et udtryk for en magtfordeling Den nævnte forsker har påvist, at magtrelationerne er lineære, forstået således, at høne A i en gruppe på seks dominerede de andre fem, høne B dominerede alle undtagen A, C dominerede alle undtagen A og B o.s.v. indtil vi kommer til gruppens lavest placerede, der hakkedes af alle de andre. En nyan-

kommen høne må i begyndelsen kæmpe for at etablere sig en position i hakkehierarkiet, samme linearitet i magtfordelin-er konstateret i børnehaveskoler.

I USA er foretaget en analyse af magtrelationer mellem psy-kiatere, kliniske psykologer og social workers, som ofte arbej-der sammen i team i dette land. Magtfordelingsanalysen viste, at psykiateren oftest sad i toppen af magtpyramiden med psy-kologen og social-arbejderen sideordnede nedenunder. Mere alvorligt er det måske, at psykologens og psykiaterens faglige præstationer i nogen udstrækning synes influerede af forskelle i magtreferencer, idet det observeredes, at psykologen i sine diagnoser var nogenlunde ensartet influ-eret af psykiatere og psykologer, mens psykiateren overvejen-de var influeret af andre psykiatere og mindre af psykolo-ger. Der er naturligvis malplaceret at drage paralleller til en hønsenes hakkeorden her.

Blood og Wolfe har studeret magtfordelingen i familier og konkluderede deres resultater således, at ægtemanden oftest har størst udøvende magt i ægteskaber, hvor han har den største indtægt, at kvindelig indflydelse er større hvis kvinden har udearbejde, at kvindens magt formindskes jo mere behov hun manifesterede for kærlighed og hengivenhed, at kvindens magt øges med alder, og at ægteskabelig tilfredshed er størst i mandsdominerede eller ligeligt mand-kone dominerede ægte-skaber, og mindst i konedominerede forhold.

I de følgende to eksempler behandles magt på et interper-sonelt-strukturelt paln som et privilegium der tilkommer visse individer og grupper i samfundet.

Som første eksempel har jeg valgt analytisk retsfilosofi, således som den fremstilles af Alf Ross i hans afhandling "Om ret og retfærdighed". Ross fremhæver her, at social adfærd er bestemt af en række regler. Udledning af disse regler kan ikke blot foretages ved at observere faktisk adfærd. Vi må også anvende en introspektiv metode for lokalisering af de regler der opleves som forpligtende for "spillerne". Disse forpligtelser er lig retsbevidsthed. Det der studeres ved den introspektive metode betegner Ross som "Ideologien" hvormed han mener moralske, politiske og etiske normer, forestillinger, doktriner o.a.. Ross' studie af "ideologien" bliver således en "norm-deskriptiv analyse" d.v.s. en beskrivelse af de normer som besjæler individerne som deltager i det sociale spil. Magt defineres som muligheden for at dirigere andre menneskers handlinger og der findes forskellige former for magt. Den magt Ross studerer er hvad han kalder politisk magt eller statsmagt, og han mener, at al politisk magt er en tale om retslig kontrol, idet han siger, at de styrendes herredømme over statsappapparatet er betinget af, at de indtager netop de legale nøglefunktioner der efter forfatningen gives kompetance til. Magtudøvelse i samfundet er herigennem blevet en formel, retslig procedure og bag magten ligger de formelle bestemmelser om hvorledes den skal udøves og de krav der stilles til magtens udøvere. Magtstrukturen i samfundet bliver da ifølge Ross et spørgsmål om formel ansvarlighed for udøvelse af visse roller til hvilke der er knyttet visse sanktionsmuligheder.

Overfor Ross retsstatsanalyse vil jeg sætte en anden model af en samfundsstruktur idet jeg går ud fra hypotesen om, at forskelle mellem politiske systemer afspejles i fordelingen

af magt mellem forskellige instanser. Ved modelkonfrontationen går jeg også ud fra Lynd's teori om, at der indenfor et givet samfund kun kan manipuleres med en begrænset mængde magt. Hvis den ene gruppe forøger sin magt, fører dette umiddelbart til, at andre grupper må opgive eller afgive magt. Og omvendt, hvis en gruppe mister magt, må der forventes, at andre gruppers magt forøges.

I denne anden samfundsmodel fremhæves at forskelle i magtstrukturer kan henføres helt eller delvist til den måde hvorpå "resourcer" eller "Basal-værdier" er fordelt mellem individer, lag, grupper eller klasser i forskellige historiske perioder.
Måske er denne vurderingsmåde mest kendt gennem Marx, men allerede Aristoteles anvendte den. Centralt for denne hypotese er, at jo større ens resourcer er, desto større magt.
I følge denne model, den Marxistiske, indehaves magten af de grupper i samfundet som besidder produktionsmidlerne og som ikke selv anvender dem i deres daglige arbejde. De personer som ikke selv ejer produktionsmidler må, for at få del i produkterne sælge deres arbejdskraft på arbejdsmarkedet, herved sætter de sig i et afhængighedsforhold til ejerne af produktionsmidlerne og danne en klasse af producerende ikke-ejere.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på denne teoris karakteristika i øvrigt, men vil fremhæve den fundamentale forskel der findes mellem retsstatsanalysens og den marxistiske analyses opfattelse af på hvilken basis den udøvende magt beror. I Ross' analyse er magtstrukturen formaliseret gennem udøvelse af visse roller til hvilke der er knyttet sanktionsmuligheder. I den marxistiske model er magt en simpel mani-

festation af materielle resourcer. En stillingtagen til om en retsfilosofisk eller en marxistisk analyse mest adækvat beskriver magtstrukturen i samfundet kan for nogen være en diskutabel sag. Tilhængere af en marxistisk analyse ville nok hævde, at en sådan rummer mulighed for at give et billede af hvem der udøver magt, mens den retsfilosofiske ikke siger noget om hvem der udfylder rollerne. Måske er der også en fare for, at magten i Ross analyse let kan opfattes som en kraft der virker uafhængigt af de sociale betingelser.

Uanset på hvilket grundlag magten udøves, kan den være direkte eller indirekte. Direkte, hvis magthaveren ændrer andres adfærd uden at anvende mellemliggende instanser, og indirekte når en kæde af direkte magthandlinger initieres af magthaveren, og derefter medieres af en eller flere underordnede magthavere. Som eksempel på indirekte magtanvendelse kan tjene at magthaveren giver ordre til en underordnet magthaver om ved hjælp af propaganda at påvirke en ophidset gruppe til at indlede repressalier mod en minoritet.

Magtkoncentrationen formindskes ikke selvom magthaveren uddelegerer magt til mange underordnede forudsat han er i stand til at udøve kontrol over disse. I et kompliceret system er han imidlertid ikke i stand til at udøve fuld kontrol over alle undergivnes handlinger og disse vil derfor udøve en vis uafhængig magt. Herigennem vil magthaveren komme til at stå i et vist afhængighedsforhold til sine underordnede hvorfor magtrelationen kan betegnes som bilateral. I den udstrækning underordnede magthavere udøver uafhængig magt i det område den overordnede magthaver har foreskrevet, vil den sidstnævntes magt begrænses og i samme udstrækning vil den førstnævnte miste karakter af underordnethed.

Selvom der i de fleste moderne samfund er tendens til koncentration af magt, begrænses den udøvende magt ved anvendelse af mange underordnede magthavere i aktuel om end ikke i formel henseende.

Store magtkoncentrationer kan ikke udøves i en rent tvangsmæssig facon, idet dette ville kræve anvendelse af en stor stab af underordnede magthavere som ikke selv kunne kontrolleres af tvang alene. Jo større mængde tvangsmæssig magt der udøves, desto større afhængighed kommer den overordnede magthaver i i forholdet til sin underordnede stab. Derfor ses det ofte, at manipulation tages i anvendelse dels for at undgå de uheldige aspekter af tvangsmagt, dels for at udvikle et skær af legitimitet og dermed begrænse behovet for tvangsmagt. Enhver kan selv drage paralleller til eksisterende systemer.

I første halvdel af min forelæsning over begrebet magt omtalte jeg nogle personlighedspsykologiske analyser af hvad vi med en fællesnævner kan kalde magtbegær. En af de anskuelser der gik igennem disse analyser var, at der kunne noteres store individuelle forskelle i magtbegærets intensitet. Senere bemærkede jeg, at en del forfattere omtalte lydighed som en nødvendig forudsætning for funktionel magt.

På denne baggrund vil jeg nu sammenfatte nogle af de aspekter, der har været nævnt i forbindelse med begrebet magt i en analyse af et eksempel på uinskrænket magt og en korresponderende lydighed.

Ifølge J.C. Brown tilhørte de ledende personer i nazitidens Tyskland en kategori af forsmåede, af sociale tabere, af men-

talt ustabile og selvcentrerede personer fra den lavere middelklasse. Mennesker som havde mistet troen på sig selv. For disse personer frembød voksende massebevægelser tiltrækning, ikke på grund af deres doktriner, men fordi de kunne kurere deres frustrationer ved at frigøre dem fra deres eget ineffektive selv og indkorporere dem i et fortroligt samarbejdende hele.

Nietzsche kunne forklare disse menneskers adfærd udfra den allestedsnærværende vilje til magt. Deres intense magtbegær måtte nødvendigvis give den en høj placering i en given magtstruktur. Adler kunne finde anledning til at applicere sin mindreværdshypotese her. F.eks. Hitlers fysiske tilstand lod noget tilbage at ønske og både Hitler og Gøbbels var fallerede kunstnere der ifølge Peter Vierack ikke blot kom til kort overfor den vanlige kriterier for succes, men også overfor deres egne kunstneriske kriterier. Horney ville forklare deres adfærd udfra angst udløst i neurotisk forvrænget målestok. Russel kunne tale om fornuftsetikkens nederlag i forsøget på at tæmme magtbegæret. Hitler og hans lige talte om frihed, siger Erich Fromm, men det skal ikke tages for pålydende. Frygt for frihed var deres egentlige motivator; de søgte desperat at identificere sig med kollektivet, at undgå individualitet og det hermed følgende personlige ansvar og usikkerhed.

Brown fremhæver imidlertid, at Hitlers specifikke personlighed ikke kunne have ført ham til tops i den nazistiske magtpyramide, med mindre medlemmerne var villige til at støtte ham og senere underkaste sig ham så totalt, som det blev tilfældet. Magtens ufravigelige partner, lydigheden, var til stede. Men hvorfor var det tyske folk, stadig som helhed betragtet, så villigt til at acceptere denne totale magtstruktur. Brown taler

om en speciel tysk nationalkarakter, og her er han nok på farlig grund, al den stund han ikke gør meget ud af at definere hvad han mener med termen "nationalkarakter". Men ser vi bort herfra er Browns ide den, at store dele af det tyske samfund var bygget op som en slags hakkeorden, hvor belønningen for at blive hakket på af en mere magtfuld, var selv at hakke på en der var svagere. Helt fra barnsben trænedes gennemsnitstyskeren op til lydighed, renlighed, punktlighed, effektivitet og hårdt arbejde, og disse betragtedes som mål i sig selv og ikke som midler. Igen er der grund til at nære ængstelse for Browns anvendelse af nationale stereotypier, selvom Madame de Ståel allerede for over hundrede år siden bemærkede, at tyskere var et ideelt mål for massebevægelser på grund af deres ekstreme lydighed og forherligelse af magten. Måske, måske ikke, men det er et faktum, at mange højtstående nazister i krigsretsprocesserne kort efter krigen fralagde sig ansvaret for deres handlinger med den begrundelse, at de jo blot havde pareret ordre. Ansvaret, og dermed magten måtte søges andetsteds. Statsminister Oluf Palme udtalte for nogen tid siden, at politik er at ville. Han burde have tilføjet, at der også skal være nogle der er villige.

Hvilke former for magt udøvede da denne magtbegærlige gruppe i denne lydige skare. Tillad mig at give et par eksempler på en form for magtudøvelse i systemet

---

Bånd

De har formodentligt gættet hvem de netop har hørt. De to førsteoptagelser var af Adolf Hitler: i den anden erklærede han, at han tiltog sig den totale magt i staten. Den anden stemme var Gøbbels. Optagelserne kan tjene til at fremhæve, at skønt det af oversigtsmæssige grunde kan være hensigtsmæssigt at betragte hver magtform separat, er der sjældent at kun en af dem opererer ad gangen. Sædvanligvis er forskellige kombinationer af magt involveret i samme situation og disse kan operere i en ikke-additiv, interaktiv relation.

De klip vi hørte indeholdt en blanding af informativ magt, idet der indgik rent faktiske oplysninger, og af manipulativ magt, idet baggrunden for at give faktiske oplysninger ikke altid stod i rimelig relation til deres strategiske værdi, men ofte tjente til at lede interessen bort fra mere ømtålelige emner. Ret ofte anvendtes direkte løgnagtige udsagn i propagandistisk henseende, hvilket understreger det manipulatoriske aspekt.

Belønningsmagten spillede en stor rolle i det nazistiske system al den stund den menige tysker lovedes en favorabel løsning på landets økonomiske kaos, en glorværdig fremtid som arier med en glorværdig position som herremenneske, og, hvad der måske talte nok så meget, en folkevogn. Da partiet havde den totale magt i staten er der al grund til at antage at menigmand ikke betvivlede magthavernes kapacitet til at bestyre såvel negative som positive valenser. Og udfra analysen af hakkeordenen i magthierarkiet kan det ikke forundre at referencemagten kan have været betragtelig i visse kredse hvor identifikation med "Der Führer" nærmest var en selvfølge. Også ekspertmagt kan have haft en funktion, idet autoritativ information som tidligere omtalt synes mest effektiv i situa-

tioner hvor P's selvtillid var formindsket gennem oplevet fiasko, samt i opgaver der er vanskelige, komplekse eller tvetydige.

Legitimeringen af magten har formentligt været baseret dels på internaliserede værdier, der som omtalt gav O ret til at influere P, dels på charismatisk magt i form af de omtalte magthaveres personlige habitus, alt set på baggrund af de økonomiske forhold i trediverne Tyskland.

Men lad os ikke strække analysen for vidt. Formålet med eksemplet var hovedsageligt at illustrere at de former for magt jeg tidligere har omtale særskilt på ingen måde opererer særskilt. At netop nazityskland blev valgt som eksempel er et tilfælde.

Forsåvidt kunne jeg ligeså godt have valgt at analysere f.eks. en universitetetseksamenssituation, hvor den totale magt er uddelegeret til eksaminatorer og cencorer, måske med undtagelse af informative magt som beror hos eksaminanden. Denne informative magt er dog begrænset af den manipulatoriske magt der ligger i at eksaminanten ikke har fuld klarhed over efter hvilke bedømmelseskriterier hans informationer vurderes. Jeg skal dog af gode grunde ikke komme længere ind i denne problematik nu, men blot afvente resultatet af den uligе magtkamp.